

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

САРКІСОВ АРШАВІР ЮРІЙОВИЧ

УДК 911.3:332.012.23:631.1(477.72)(043.3)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АПК
ХЕРСОНСЬКОГО РЕГІОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

УОУ

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Одеса – 2011

28.02.11

ІНШОУ

Рєор
137285

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічної і соціальної географії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор географічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ТОПЧІЄВ Олександр Григорович
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
завідувач кафедри економічної і соціальної географії

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
БАЛАБАНОВ Геннадій Васильович,
Національний авіаційний університет
завідувач кафедри країнознавства і туризму

доктор економічних наук, професор
ГОРНЯК Ольга Василівна,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
завідувач кафедри економічної теорії та історії
економічної думки

Захист відбудеться «18» березня 2011 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.051.03 в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, пров. Шампанський, 2. Геолого-географічний факультет, ауд. 110.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24)

Автореферат розісланий «18» лютого 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук, доцент

Л.В. Хомич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

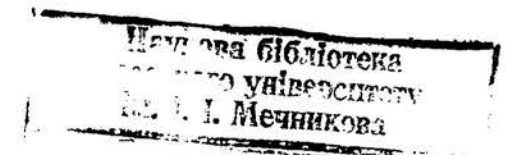
Актуальність теми. Структурні зрушення в господарській системі України обумовили процеси трансформації функціонування кожної складової частини національної економіки. Особливо великі зміни відбулись у територіальній організації агропромислового комплексу держави. Розвиток АПК є стратегічно важливим, адже його збалансоване функціонування гарантує продовольчу безпеку держави. Крім того, зважаючи на значний ресурсно-виробничий потенціал України, продукція АПК є важливою статтею експорту держави. Трансформація економіки, спад виробництва у галузях господарського комплексу України у 1990-ті роки обумовили зниження об'ємів виробництва продукції АПК, перш за все сільськогосподарської продукції, знизилась рентабельність, та, відповідно, ефективність сільськогосподарського виробництва.

Вивчення трансформаційних змін у територіальній організації АПК є важливою умовою для ефективного вирішення сучасних проблем в АПК держави на різних територіальних рівнях. Особливого значення в цьому контексті набувають дослідження регіонів України, де АПК є найбільш важливою складовою господарського комплексу, серед них і Херсонська область.

Методологічною базою дисертаційного дослідження є положення теорії суспільної географії та географії АПК, розроблені та представлені в працях Е.Б. Аласва, Г.В. Балабанова, І.М. Дудника, Г.В. Іоффе, С.І. Іщука, В.Г. Крючкова, І.Ф. Мукомеля, В.П. Нагірної, Я.Б. Олійника, М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, А.М. Ракітнікова, В.Ф. Семенова, С.П. Сонька, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія та ін. Значний вплив на процес дослідження відіграли праці з економіки АПК: Є.М. Білана, П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького, О.В. Горняк, В.В. Деречина, С.Л. Дусановського, В.І. Копитка, І.Г. Костирка, Л.О. Мармуть, В.П. Прадуна, В.П. Ситника та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з тематикою наукових досліджень кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету, зокрема виконується в рамках науково-дослідної теми «Актуальні проблеми підготовки вчителя сучасної школи» (№ державної реєстрації 0198U007532). Результати дисертаційного дослідження також використано для розробки методичного матеріалу при викладанні курсу «Географія АПК» на тій же самій кафедрі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення тенденцій розвитку територіальної організації АПК Херсонського регіону в сучасних ринкових умовах.

Досягнення поставленої мети обумовило постановку та реалізацію наступних завдань:

1) проаналізувати суспільно-географічний досвід вивчення АПК; визначити особливості сучасного розвитку комплексу та закономірності його функціонування;

2) дослідити сучасну схему структурування АПК;

3) поглибити методичні засади суспільно-географічного дослідження трансформації територіальної організації АПК регіонального рівня та запропонувати власну методичну схему дослідження трансформації територіальної організації АПК регіону;

4) визначити та проаналізувати основні природно-географічні та суспільно-географічні фактори формування та розвитку АПК на регіональному рівні;

5) провести комплексний аналіз територіальної трансформації АПК з виявленням тенденцій сучасного розвитку комплексу:

- аналіз зрушень організаційно-економічних форм господарств в сучасному АПК регіону;

- аналіз змін в регіональному землеволодінні та землекористуванні;

- аналіз зрушень в сучасному сільськогосподарському виробництві регіону як основи формування АПК;

- проаналізувати сучасний стан промислової переробки сільськогосподарської продукції та харчової промисловості на території регіону;

6) проаналізувати можливості формування потенційних агропромислових кластерів на території регіону як нових перспективних форм територіальної організації АПК;

7) обґрунтувати напрямки і рекомендації щодо подальшого розвитку АПК регіону.

Об'єкт дослідження – агропромисловий комплекс регіону. **Предметом дослідження** є процеси і особливості трансформації територіальної організації АПК Херсонської області в ринкових умовах та виявлення тенденцій його розвитку.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження виконано із використанням системно-структурного аналізу територіально-галузових зрушень в АПК Херсонського регіону. В роботі також використані: методи просторового аналізу, групування, літературний, порівняльно-географічний, картографічний та економіко-статистичний методи.

Інформаційну базу дослідження склали офіційні документи і матеріали (за період 1990-2007 рр.), отримані в закладах Херсонської області – управліннях статистики, агропромислового розвитку, земельних ресурсів.

Обробка і відображення статистичної інформації здійснювались за допомогою пакетів програм *Microsoft Excel*, *Statistica 8*, *Microsoft Word*. Картографічний матеріал, отриманий під час дослідження розроблявся за допомогою ГІС-пакету *MapInfo Professional 10*. Векторизація растрових зображень здійснювалася вручну в програмному середовищі вище переліченого ГІС-пакету та у спеціальних програмах-векторизаторах – *Easy Trace* та *Spotlight*.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних засад та принципів суспільно-географічного дослідження трансформації ТО АПК регіону. При цьому:

вперше:

- проведено комплексний аналіз трансформації територіальної організації агропромислового комплексу Херсонського регіону;

- виявлено головні тенденції трансформації територіальної організації АПК Херсонського регіону;

- розроблено серію карт, що відображають трансформацію та сучасні тенденції розвитку територіальної організації АПК Херсонської області;

- проаналізовано можливості формування потенційних агропромислових кластерів на території Херсонського регіону;

удосконалено:

- методичні засади та методичну схему дослідження трансформації територіальної організації АПК на регіональному рівні;

дістали подальшого розвитку:

- аспекти структурування АПК, а саме – особливості структурування АПК за видами економічної діяльності, сучасні підходи до функціонально-галузевої та функціонально-територіальної структур комплексу;

- наукові положення про процеси агропромислової інтеграції в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів Одержані в дисертації висновки та рекомендації можуть бути використані для діагностики стану та розробки програм перспективного розвитку АПК регіону.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки і рекомендації, які містяться у ньому і виносяться на захист, одержані автором самостійно і виступають його внеском у розвиток суспільної географії, зокрема у теорію та методологію територіальної організації агропромислового комплексу регіонального рівня.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були представлені на міжнародних та

всеукраїнських наукових конференціях, семінарах: Міжнародна науково-практична конференція «Молодь – географічній науці» (28-29 листопада 2008 р., м. Київ); Міжнародна науково-практична конференція «Регіон-2009: суспільно-географічні аспекти» (23-24 квітня 2009 р., м. Харків); VI Міжнародна наукова конференція: «Географія, геоекологія, геологія: досвід наукових досліджень» (28-30 квітня 2009, м. Дніпропетровськ); Всеукраїнська наукова конференція «Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення» (24-25 вересня 2009 р., м. Херсон). Результати роботи також доповідались на засіданнях кафедри економічної та соціальної географії, на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 2007-2010).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 8 друкованих праць загальним об'ємом 1,9 д.а., з них 4 статті за списком ВАК.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дослідження викладені на 222 сторінках комп'ютерного тексту, з яких основна частина викладена на 156 сторінках. В роботі вміщено 51 рисунок (з них 12 в додатках), 41 таблицю (з них 25 в додатках) та 11 додатків. Список використаних джерел нараховує 181 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі дисертації обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовані мета і завдання дисертації, визначені наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження, відомості про публікації за темою дисертаційного дослідження.

У першому розділі «*Теоретико-методологічні основи дослідження територіальної організації АПК*» висвітлено сутність, основні функції та значення АПК, особливості реформування аграрного сектора економіки України та основні проблеми трансформації територіальної організації АПК.

В умовах трансформації АПК зазнала змін і його структура. Сучасну структуру АПК ми розглядаємо в трьох аспектах: галузевому, функціонально-галузевому та функціонально-територіальному. Традиційна галузева структура АПК нами продовжується та розширюється класифікацією за видами економічної діяльності, представлені в сучасному АПК на різних територіальних рівнях. Функціонально-галузева структура включає в себе *агровиробничий блок, блок агропромислового виробництва, обслуговуючий блок та блок менеджменту та маркетингу*. Кожний блок розбивається на підблоки, а

ті, в свою чергу, – на ланки. Варто відзначити сполучання видів економічної діяльності на рівні ланок функціонально-галузевої структури.

Акцентуємо на посиленні ролі обслуговуючої сфери, зокрема системи ринкового агросервісу. Значних змін зазнала функціонально-територіальна структура АПК. За рівнями територіальної організації АПК виділяємо *національний* – в межах держави; *регіональний* в межах області; *субрегіональний* – рівень великих частин регіону (наприклад приморська частина Херсонської області); *мезорегіональний* – рівень адміністративно-територіальних одиниць, в тому числі міськрад; *мікрорегіональний* – в межах сільських та селищних рад та *локальний* – в межах окремих сільських поселень. В окремих випадках при наявності інформаційної бази можна продовжити диференціацію територіальних рівнів до *точкового* рівня – на базі окремих підприємств та господарських формувань.

До форм територіальної організації відносимо: *спеціалізовані сільськогосподарські території* (зони, райони, підрайони, ареали), *агропромислові системи та агропромислові кластери*. Агропромислові системи утворюються на основі одного з типів агропромислової інтеграції, відповідно утворюючи наступні системи: *аграрна* (сільськогосподарська неспеціалізована); *агропромислова, агропромислово-фінансова та агросервісна системи*. У формуванні будь-якої системи основна роль належить існуючим зв'язкам між основними елементами (підсистемами). До таких ми відносимо: організаційно-економічні зв'язки (організаційно-управлінські, маркетингові, агросервісні) та технологічні зв'язки.

Новим явищем в структурі АПК (передусім в межах регіонального АПК) є агропромислові кластери. В розумінні дисертанта агропромисловий кластер трактується як територіальне поєднання різних за галузевою спрямованістю підприємств, організацій, закладів, які можуть бути задіяні в процесі агропромислового виробництва та розташовані в географічній близькості один від одного. Серед них можна виділити: сільськогосподарські, переробні підприємства, науково-дослідницькі та освітні заклади, ринкова інфраструктура тощо.

Відзначимо, що розвиток інтеграційних зв'язків є однією з передумов формування сучасного АПК. В умовах трансформації АПК змінився характер інтеграційних зв'язків між учасниками агропромислового процесу. Пропонуємо виділяти такі сучасні типи агропромислової інтеграції (табл. 1): *сільськогосподарська, або аграрна (неспеціалізована) агропромислова інтеграція; власне агропромислова інтеграція (поєднання сільськогосподарського виробництва та промислової переробки сільгоспсировини); агропромислово-фінансова (поєднання сільгоспвиробництва (С/Г) з промисловою переробкою сільгоспсировини (П/П)*

та банківсько-фінансовим забезпеченням (Ф)); агросервісна (С/Г+ПП+Ф+А); кластерний тип інтеграції (поєднує всі типи агропромислової інтеграції в межах конкретної території).

Створення нових інтегрованих форм є необхідною умовою впровадження ринкових принципів господарювання. Важливою особливістю цього процесу є об'єднання зусиль фінансово-промислових груп та сільськогосподарських підприємств для виробництва товарної сільськогосподарської продукції, посилення функцій агросервісу, менеджменту та маркетингу.

Таблиця 1

Типи агропромислової інтеграції та їх форми

Тип інтеграції	Організаційна форма інтеграції
Сільськогосподарська	Постачально-збутова форма
Агропромислова інтеграція	Агропромислові об'єднання, агропромислові підприємства
Агропромислово-фінансова	Агрохолдинг, агропромислово-фінансові групи, агроконсорціуми
Агросервісна інтеграція	Технополіси та технопарки, сервісні центри, лізингові фірми, МТС, система торгово-посередницьких організацій, науково-виробничі системи
Кластерний тип інтеграції	Агропромисловий кластер

Другий розділ дисертації «Методичні засади дослідження трансформації територіальної організації регіонального АПК» присвячений розгляду методичних засад дослідження сучасного розвитку територіальної організації АПК в умовах його трансформації. Шляхом аналізу попередніх досліджень запропонована власна методична схема дослідження сучасного розвитку територіальної організації АПК регіонального рівня. Відзначимо, що методика суспільно-географічного дослідження спрямована на визначення тенденцій і напрямків розвитку регіонального АПК та виявлення сучасних форм геопросторової організації, які забезпечують ефективність його функціонування.

Методичні засади дослідження трансформаційних зрушень в територіальній організації АПК регіону передбачають застосування наступних принципів: принцип ретроспективного і перспективного аналізу, або аналізу динамічних процесів; принцип врахування причинно-наслідкових зв'язків; принцип поєднання територіального та галузевого аналізу; принцип врахування економічної доцільності; принцип продовольчої безпеки; принцип екологічної безпеки; принцип зміни домінант формування інтеграційних зв'язків; принцип екологічної безпеки; принцип радикальних змін в

землеволодінні та землекористуванні; принцип впровадження науково-інноваційних методів управління та розвитку агропромислового виробництва; принцип пріоритетності формування агропромислових кластерів.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «Трансформація АПК Херсонського регіону в сучасних умовах» розглядаються основні аспекти та напрямки трансформації територіальної організації АПК Херсонського регіону.

Сучасний розвиток агропромислового комплексу Херсонської області характеризується наявністю великої кількості різних організаційно-економічних форм господарювання, а також особистих господарств населення. Протягом останніх двадцяти років відбувався поступовий перехід від колективних і державних структур до приватних, в результаті якого сформувалося багатокладне сільгоспвиробництво.

Аналіз динаміки виробництва сільськогосподарської продукції протягом 1990-2007 рр. свідчить про значне скорочення виробництва в громадському секторі та збільшення частки виробництва сільгосппродукції в особистих господарствах населення (рис. 1).

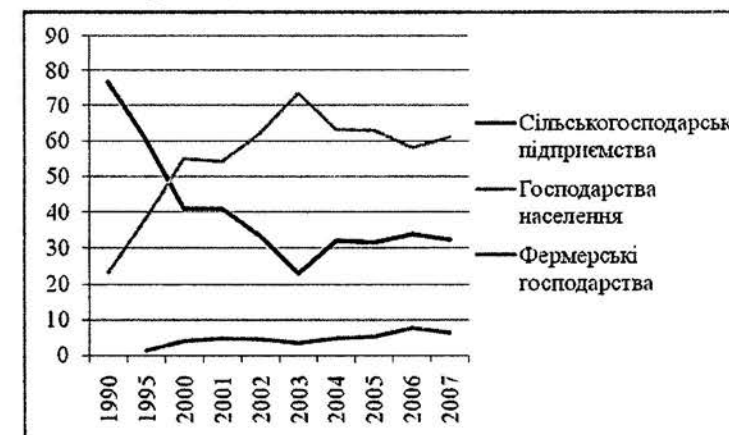

Рис. 1. Динаміка виробництва сільгосппродукції різних видів господарств (у % до загального виробництва)

Автор дисертації вважає, що найбільш виправданим в сучасних умовах є існування багатокладного сільського господарства з інтенсивними інтеграційно-кооперативними процесами, спрямовані на укрупнення господарств (зокрема, фермерських) і створення нових виробничих формувань. Для господарств, які володіють незначними земельними ділянками, доцільним є кооперування між собою.

Враховуючи той факт, що більшість фермерських господарств володіють незначними за площею сільгоспугіддями, вважаємо за доцільним розвиток кооперативних об'єднань, існування яких дозволить спільно використовувати

наявні в них матеріальні ресурси. Особливо це стосується використання вкорочених сівозмін та чергування вирощування сільгоспкультур (для запобігання значного виснаження ґрунтового покриву) між господарствами (фермерами).

Аналіз динаміки сільгоспугідь вказує на значне скорочення цих площ у земельній структурі. За період 1996-2006 рр. площа сільгоспугідь у володінні підприємств та громадян скоротилася на 188,6 тис. га (з 1937,1 тис. га до 1748,5 тис. га) за рахунок розкорчування багаторічних насаджень та виведення земель із сільськогосподарського обігу. Щорічне зменшення угідь становило приблизно 19,97 тис. га, про що засвідчує величина розрахованого параметра, отриманого в результаті визначення основної тенденції (тренду) динамічного ряду, розрахованого на основі лінійної функції ($y=1827,02-19,97t$) (рис. 2).

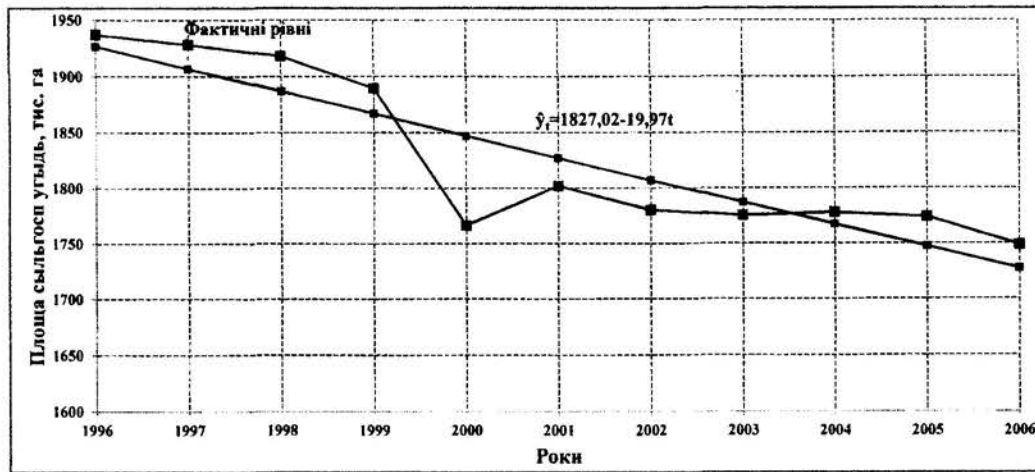

Рис. 2. Динаміка сільгоспугідь за період 1996-2006 років

Проведені дослідження дозволили визначити основні тенденції сучасного використання земель сільськогосподарського призначення на території регіону: значна подрібненість землеволодінь в межах області (внаслідок реорганізації великих сільгосппідприємств радянського типу та появи низки дрібних форм господарювання, зокрема фермерських господарств), що практично унеможливує участь дрібних товаровиробників у відносинах з кредитно-фінансовими установами; тенденція зменшення площ пасовищ, багаторічних насаджень; тенденція збільшення сільськогосподарських угідь у володінні господарств населення та фермерських господарств; тенденція посилення територіальної концентрації площ сільгоспугідь в межах великих підприємств та інтегрованих формувань (в тому числі, за участю іноземного капіталу); тенденція поступового збільшення площі зрошуваних земель з використанням новітніх технологій краплинного зрошення.

Аналіз використання посівних площ Херсонської області показав істотне збільшення частки технічних культур (з 9% у 1990 р. до 35,2% у 2007 р.), незначне зменшення частки зернових культур (з 53,9% до 51,8%). Протягом досліджуваного періоду трансформаційних змін в регіональному АПК спостерігається тенденція зменшення посівів кормових культур (з 34,7% до 6,1% за той же період), які є необхідною складовою повноцінного розвитку тваринницької галузі. Позитивною тенденцією є збільшення питомої ваги посівів картоплі і овоче-баштанних культур (з 4,9% до 7,6%). Вирахування питомої ваги культур в загальній посівній площі адміністративно-територіальних одиниць дозволило побудувати картографи, які дали змогу провести аналіз змін у територіальній диференціації посівів сільгоспкультур на території регіону.

Аналіз динаміки за період 1995-2007 рр. показав значне скорочення поголів'я основних сільськогосподарських тварин: поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) скоротилося на 403,1 тис. голів, або 71,2%, у т.ч. корів – на 139 тис. голів, або 61,1%; поголів'я свиней і овець та кіз відповідно – на 342,7 і 324,3 тис. голів, або 66,3% і 82%; поголів'я птиці скоротилося на 97,1 тис. голів, або 2,6%. Побудовані картографи дозволили проаналізувати зміни у територіальній диференціації поголів'я сільськогосподарських тварин в господарствах регіону протягом 2003-2007 рр. Найбільших змін зазнало поголів'я ВРХ, овець та кіз. Посилилась територіальна диференціація у просторовому розміщенні поголів'я птиці.

Застосування в дисертації графіків Лоренца дозволило проаналізувати зміни територіальної концентрації виробництва тваринницької та рослинницької продукції. Для сільгоспвиробництва регіону характерним є посилення процесів спрощення спеціалізації, спостерігаються тенденції посилення територіальної концентрації виробництва окремих видів рослинницької (картоплі, овочів) та тваринницької продукції (молока, яєць). Для визначення спеціалізації сільгоспвиробництва та її динаміки було використано формулу, запропонована І.М. Дудником:

$$I_c = \frac{Q_i}{\sum Q_j} : \frac{T_i}{\sum T_i} \quad (1)$$

де I_c – індекс спеціалізації; Q_i – вартість реалізованої продукції певного виду продукції в i -тій адміністративно-територіальній одиниці; $\sum Q_j$ – сума реалізованої продукції цього ж виду в області; T_i – вартість всієї реалізованої продукції в i -тій адміністративно-територіальній одиниці; $\sum T_i$ – вартість всієї реалізованої сільгосппродукції в області. Нині головним напрямком спеціалізації на території регіону залишається зернова галузь, далі йде

виробництво технічних культур (соняшник), овоче-баштанних культур, виробництво молока, м'яса, молока та птиці.

В структурі промислової переробки сільгосппродукції регіону переважного розвитку набула харчова промисловість. Тенденції розвитку переробки сільгосппродукції в регіоні свідчать про значне скорочення об'ємів постачання сільгоспсировини на переробні підприємства. Більшість реалізованої продукції постачається на ринки або проходить первинну переробку на самих сільгосппідприємствах. Протягом реорганізаційних змін порушена рівновага між сферою виробництва та сферою промислової переробки сільгоспсировини, характерним є наявність значного цінового диспаритету між продукцією сільгосппідприємств та промисловістю.

Використання формули (1), яку можна розглядати, як коефіцієнт територіальної локалізації товарного сільгоспвиробництва, дозволило визначити потенційні агропромислові кластери на території регіону. Акцентуємо, що кластерна модель розвитку господарства дає змогу більш раціонально використовувати ресурси та конкурентні можливості території. Необхідність міжгалузевого поєднання господарств на одній території пояснюється економічною доцільністю кооперування між учасниками єдиного технологічного-виробничого процесу, циклу (рис. 3).

Рис. 3. Агропромисловий кластер

Виявлення потенційних кластерів проводилось на основі обчислення індексу спеціалізації сільськогосподарських підприємств за основними групами сільськогосподарської продукції: зернових, технічних культур, плодовоовочевої

продукції, м'яса ВРХ, свиней, птиці, молока та яєць. За результатами дослідження виділено території, пріоритетні для розвитку агропромислових кластерів (рис. 4).

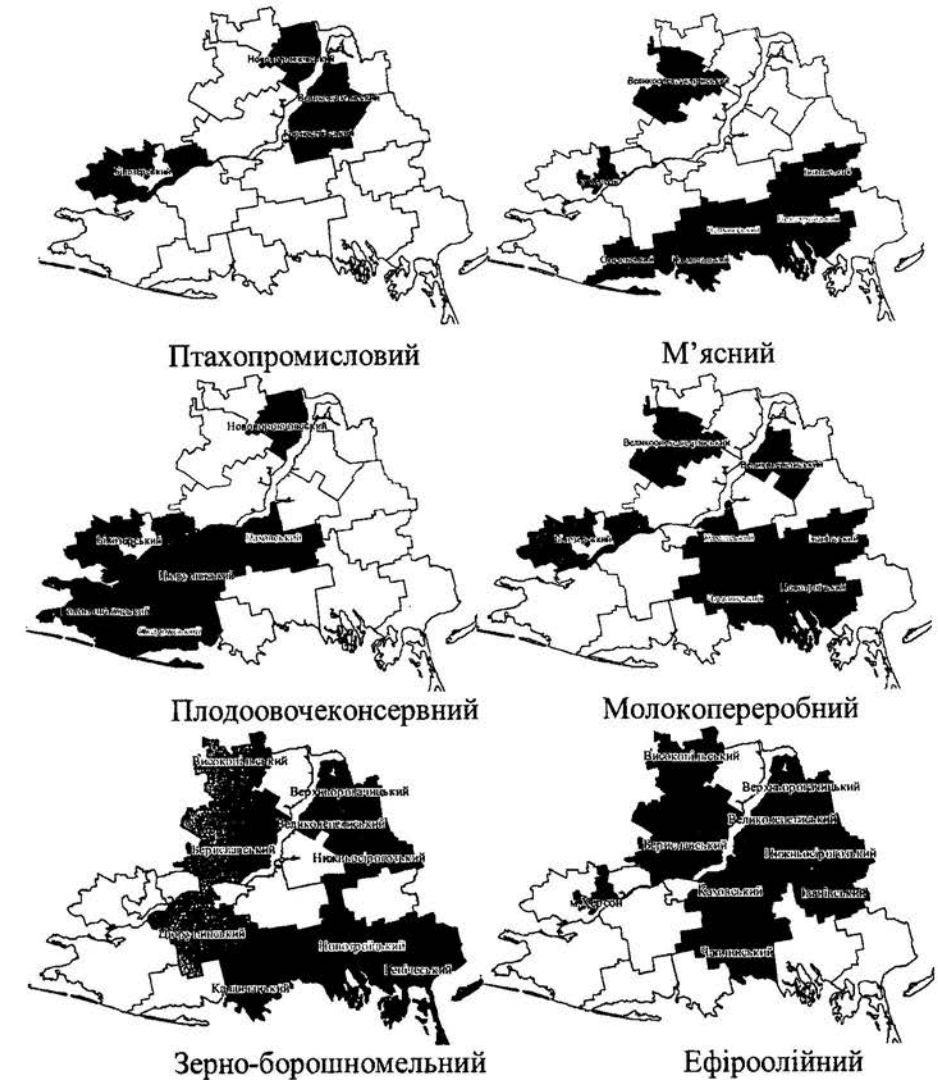

Рис. 4. Території регіону, пріоритетні для розвитку агропромислових кластерів

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження дозволило визначити динаміку, характер, територіальну диференціацію та тенденції сучасного розвитку

агропромислового виробництва на території Херсонської області, запропонувати власне бачення його подальшого розвитку.

1. Реформування аграрного сектора сприяло докорінній перебудові агропромислового виробництва, формуванню багатокладності в аграрному секторі, різноманітності форм власності на землю та засоби виробництва, розвитку коопераційно-інтеграційних зв'язків та інфраструктури ринкового типу.

2. Визначено основні типи сучасної регіональної агропромислової інтеграції: сільськогосподарська, або аграрна (неспеціалізована) агропромислова інтеграція; власне агропромислова інтеграція; агропромислово-фінансова; агросервісна; кластерний тип інтеграції. Важливою особливістю цього процесу є об'єднання зусиль фінансово-промислових груп та сільгосппідприємств для виробництва товарної сільгосппродукції, посилення функцій агросервісу, менеджменту та маркетингу.

3. В дисертації традиційну галузеву структуру адаптовано до сучасної класифікації за видами економічної діяльності. Функціонально-галузева структура включає нові види діяльності та галузі, зокрема агросервіс, систему ринкового менеджменту та маркетингу. До форм територіальної організації АПК у функціонально-територіальній структурі комплексу, окрім старих, включено нові форми – сучасні агропромислові системи (агропромислово-фінансова та агросервісна) та агропромислові кластери.

4. В ході дослідження було визначено такі теоретико-методологічні принципи дослідження трансформації територіальної організації АПК регіону: ретроспективного і перспективного аналізу, або аналізу динамічних процесів; врахування причинно-наслідкових зв'язків; поєднання територіального та галузевого аналізу; врахування економічної доцільності; продовольчої безпеки; екологічної безпеки; зміни домінант формування інтеграційних зв'язків; екологічної безпеки; радикальних змін в землеволодінні та землекористуванні; впровадження науково-інноваційних методів управління та розвитку агропромислового виробництва; пріоритетності формування агропромислових кластерів.

5. Формування і розвиток територіальної організації АПК регіону обумовлений комплексною дією системи факторів: природно-географічних та суспільно-географічних, найбільший вплив дана система факторів має на умови ведення сільгоспвиробництва на суб- та мікрорегіональному рівнях. Важливого значення набули нові фактори, які впливають на характер та територіальну диференціацію агропромислового виробництва, зокрема земельно-кадастровий чинник та система факторів агросервісного забезпечення території.

6. Результати дослідження показали, що внаслідок реорганізації великих товарних сільгосппідприємств радянського типу в сільській місцевості

Херсонщини збільшилась кількість фермерських господарств та особистих господарств населення, з'явилися сільгосппідприємства ринкового типу. Як наслідок цього – тенденція подрібненості господарств та землеволодіння, що призводить до порушення сівозмін, унеможливує участь дрібних товаровиробників в кредитно-фінансових процесах. Водночас для сучасної територіальної організації АПК регіону характерним є процеси сучасної інтеграції. Новими формами агропромислової інтеграції на території області є: агрофірма, агрохолдинг, асоціація. Основна частка сільгоспугідь в області в умовах мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, орендуються.

7. Встановлено, що на фоні зменшення обсягів виробництва сільгосппродукції в громадському секторі збільшилася частка виробництва дрібних виробників, зокрема особистих господарств населення. Дана тенденція характерна для перехідного періоду у становленні сучасного ринкового АПК. Аналіз змін протягом останніх років свідчить про посилення позицій великих та середніх господарських формувань у виробництві сільгосппродукції.

8. Сучасне агропромислове виробництво на території області характеризується переважним розвитком рослинницької ланки в сільському господарстві. Низькі закупівельні ціни та диспаритет цін призвели до занепаду виробництва тваринницької продукції та, як наслідок, – переорієнтацію з тваринницько-рослинницького до рослинницько-тваринницького напрямку виробництва.

9. Виявлено, що в структурі посівних площ Херсонської області має місце істотне збільшення питомої ваги технічних культур, зокрема посівів соняшника, ріпака. Протягом досліджуваного періоду відбулось зменшення посівів кормових культур, які є необхідною складовою розвитку тваринницької галузі та повноцінних сівозмін. Позитивною тенденцією є збільшення посівів картоплі і овоче-баштанних культур.

10. Визначено, що для сільгоспвиробництва регіону характерним є посилення процесів спрощення спеціалізації, спостерігаються тенденції посилення територіальної концентрації виробництва окремих видів рослинницької (картоплі, овочів) та тваринницької продукції (молока, яєць). Головним напрямком спеціалізації залишається зернова галузь, далі йде виробництво технічних культур (соняшник), плодоовоче-баштанних культур, виробництво молока, м'яса, молока та птиці.

11. В ході дослідження проаналізовано можливості формування потенційних агропромислових кластерів на території регіону, що сприятиме впровадженню нових інноваційних методів організації та управління розвитком агропромислового виробництва на території регіону, збільшенню ефективності виробництва в дрібних та середніх господарствах, розширенню

виробництва товарної продукції в особистих господарствах населення та поступовому переході їх до фермерського типу господарювання, розвитку інтеграційно-коопераційних процесів.

12. Встановлено, що з процесами диференціації співставно й закономірно мають йти процеси інтеграції та кооперації. З точки зору економічної доцільності саме великі підприємства здатні виробляти весь спектр сільгосппродукції, орієнтуючись як на закони попиту та пропозиції, рентабельності виробництва, так і враховуючи науково-обґрунтовані засади ведення землеробства щодо сівозмін та ротацій сільгоспкультур. Для дрібних товаровиробників оптимальним є створення різного роду виробничих та агросервісних асоціацій, кооперативів з первинної переробки сільгосппродукції та спільного використання сільгоспугідь на засадах раціональної ротації сільгоспкультур у сівозмінах.

13. Виявлено, що підприємства переробки сільгосппродукції та харчової промисловості в умовах трансформації зазнали глибокої реорганізації та змін власності. В харчовій промисловості широкого розвитку отримали дрібні та середні підприємства. Сучасною тенденцією є поступове укрупнення виробництва на великих підприємствах, зокрема за участю іноземного капіталу.

14. У зв'язку з поглибленням розвитку та розширенням промислових потужностей великих товарних сільгосппідприємств та інтегрованих формувань регіону, прогнозуємо поступове збільшення частки тваринницької продукції, а відтак – розширення посівів кормових культур; очікується поступове посилення процесів концентрації сільгоспвиробництва на середніх та великих підприємствах, зростання ролі інтегрованих формувань в АПК регіону. Пріоритетний розвиток матимуть формування агросервісної інтеграції (матеріально-технічне, кредитно-фінансове та консалтингове обслуговування). На користь цієї думки говорить той факт, що основним акцептором цієї форми інтеграції має стати саме дрібний товаровиробник.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Саркісов А.Ю. Особливості розвитку різних форм господарювання в АПК Херсонської області / Аршавір Саркісов // Часопис соціально-економічної географії ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2009. – Випуск 6 (1). – С. 188-193
2. Саркісов А.Ю. Тенденції зміни структури посівних площ сільськогосподарських культур в Херсонській області / Аршавір Саркісов // Географія і сучасність. Збірник наукових праць. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – 2009. – Випуск 12 (22). – С. 110-113

3. Саркісов А.Ю. Особливості та тенденції сучасного розвитку АПК Херсонської області / Аршавір Саркісов // Культура народів Причорномор'я. – 2010. – № 177. – С. 131-133

4. Саркісов А.Ю. Теоретико-методологічні принципи дослідження трансформації територіальної організації АПК в сучасних умовах / Аршавір Саркісов // Культура народів Причорномор'я. – 2010. – № 191. – С. 7-9

В інших виданнях:

5. Саркісов А.Ю. Сутність та значення агропромислової інтеграції / Аршавір Саркісов // Молодь – географічній науці: Зб. наук. праць / За заг. ред. проф. Я.Б. Олійника. – К.: Обрій, 2008. – Вип. IV. – С. 332-333

6. Саркісов А.Ю. Особливості сучасного розвитку тваринництва Херсонського регіону / Аршавір Саркісов // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – С. 402-408

7. Саркісов А.Ю. Теоретичні основи дослідження регіонального АПК (на прикладі Херсонської області) / Аршавір Саркісов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон-2009: суспільно-географічні аспекти» (23-24 квітня 2009 р., м. Харків). – Харків: РВВ ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – С. 22-25

8. Саркісов А.Ю. Трансформація землекористування та землеволодіння в АПК Херсонської області / Аршавір Саркісов // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції: «Географія, геоекологія, геологія: досвід наукових досліджень» (28-30 квітня 2009). – Дніпропетровськ, 2009. – С. 377-379

АНОТАЦІЯ

Саркісов А.Ю. Трансформація територіальної організації АПК Херсонського регіону в сучасних умовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2011.

Дисертаційна робота присвячена проблемі трансформації та виявленню тенденцій сучасного розвитку територіальної організації АПК Херсонського регіону. В роботі здійснено комплексний суспільно-географічний аналіз змін та сучасного стану територіальної організації АПК Херсонської області, виявлено сучасні тенденції розвитку комплексу регіону, запропоновані теоретико-методологічні принципи та методична схема дослідження трансформації територіальної організації АПК регіонального рівня.

В ході дослідження визначені потенційні агропромислові кластери на території області та розроблені пропозиції щодо подальшого розвитку АПК Херсонського регіону.

Ключові слова: територіальна організація АПК, трансформація, агропромислова інтеграція.

АННОТАЦИЯ

Саркисов А.Ю. Трансформация территориальной организации АПК Херсонского региона в современных условиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география. – Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова. – Одесса, 2011.

Диссертационная работа посвящена проблеме исследования трансформации и выявлению тенденций современного развития территориальной организации АПК Херсонской области. Анализируются современные процессы развития регионального АПК Херсонской области.

Исследование трансформации территориальной организации АПК в диссертационной работе сводится к следующим основным направлениям: изучение изменений аспектов структурирования современного АПК; формулирование основных принципов исследования трансформации территориальной организации АПК; формирование новой методической схемы исследования трансформации АПК регионального уровня; анализ изменений, обозначившихся в системе землевладения и землепользования, анализ изменений организационно-экономических форм хозяйствования в АПК; анализ трансформации сельскохозяйственного производства в системе регионального АПК; изучение основных современных форм агропромышленной интеграции на территории региона (формы агросервисной и агропромышленно-финансовой интеграций, формирование потенциальных агропромышленных кластеров).

Исследование трансформации организационно-экономических форм хозяйствования в АПК показало тенденции преобладающего развития за последние годы личного сектора хозяйствования с катастрофическим снижением производства в общественном секторе; увеличению численности фермерских хозяйств. Для современной системы землепользования и землевладения в АПК региона характерна значительная раздробленность сельскохозяйственных угодий, значительная часть земель в условиях моратория продажи сельскохозяйственных угодий арендуется крупными сельскохозяйственными предприятиями и интегрированными формированиями (в том числе с участием иностранного капитала).

Сельскохозяйственное производство региона характеризуется преимущественным развитием растениеводческой отрасли.

В территориальном отношении, неоправданным и экономически нецелесообразным является выращивание культур (подсолнечник, зерно), не требующих больших трудовых затрат, в густонаселенных районах области и вблизи городских поселений.

Убыточность производства почти всех видов животноводческой продукции из-за неблагоприятной ценовой политики на рынке (исключение составляет продукция птицеводческого направления), отсутствие механизма поддержки отрасли привело к массовому сокращению содержания сельскохозяйственных животных, особенно в общественном секторе. Животноводством практически не занимаются фермеры. Основная численность поголовья в регионе (кроме птицы) концентрируется в личных хозяйствах населения.

Построение графиков Лоренца позволило показать тенденцию увеличения значения территориальной концентрации производства отдельных видов сельскохозяйственной продукции на территории Херсонской области (картофель, овощей, мяса, яйца).

Исследование особенностей изменения территориальной специализации сельскохозяйственного производства в пределах области показало, что преимущественное развитие получила растениеводческая отрасль, прежде всего выращивание зерновых и технических культур, с большим отрывом идут показатели специализации производства молока, мяса и птицы.

Приоритетным для современного развития территориальной организации АПК Херсонской области является активизация процессов инновационных методов хозяйствования. Важное значение (в том числе с точки зрения экологически устойчивого хозяйствования на территории области) имеет дальнейшее внедрение современных технологий орошения земель и соблюдение научно-обоснованных норм ведения земледелия.

Становление многоукладного агропроизводства в условиях рынка на территории области обуславливает необходимость развития форм агросервисной и агропромышленно-финансовой интеграции. Важным условием эффективного развития современной территориальной организации АПК региона является создание современной формы территориальной организации агропромышленного производства – агропромышленных кластеров.

Ключевые слова: территориальная организация АПК, трансформация, агропромышленная интеграция.

ANNOTATION

Sarkisov A.Y. The transformation of the territorial organization of agri-industrial complex of the Kherson region in modern conditions. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in geography. Area of specialization is Economic and Social Geography (11.00.02). – Illya Mechnicov Odessa National University, 2011.

The thesis is devoted to transformation's problem and identify trends of the territorial organization's modern development of the agri-industrial complex (AIC or agribusiness) in the Kherson region. Work presents a comprehensive socio-geographical analysis of changes and modern status of the territorial organization of the Kherson region, identified the current trends development of the complex in the region, offered theoretical and methodological principles and methodical scheme of transformation of AIC's territorial organization at the regional level.

The study identified potential agro-clusters in the region and proposals for further development of the agribusiness in the Kherson region.

Key words: the territorial organization of AIC, transformation, agricultural and industrial integration.

Підписано до друку 02.02.2011.
Обсяг 0,9 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 60.

Надруковано у друкарні видавництва “Астропринт”
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
м. Одеса, вул. Разумовська, 21.
Тел./факс: (0482) 37-14-25, 37-24-26, 33-07-17.
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com